

Borta bra men hemma väst

Läroböckernas tendensskiftningar i takt med politiken

C-uppsats 15HP VT2016
Författare: Nils Ahlsén
Handledare: Janne Holmén
Seminarieledare: Peter Ericsson
Ventileringsdatum 20160601

Innehållsförteckning

Inledning.....	3
Kontextualisering	3
Syfte och frågeställning.....	4
Syfte	4
Frågeställning.....	4
Underfrågor	4
Avgränsning, metod och källmaterial.....	4
Källmaterial.....	4
Avgränsningar	5
Metod.....	6
Tidigare forskning	7
Teori.....	9
Analysdisposition.....	10
Läroböcker 1950-tal.....	10
Kvantitativ analys.....	10
LLR 1955	11
Relativ tendens	11
Kvalitativ Analys	12
Sammanfattning	13
Läroböcker 1960-tal.....	14
Kvantitativ analys.....	14
Lgr 62.....	15
Relativ tendens	15
Kvalitativ analys	16
Sammanfattning.....	17
Läroböcker 1970-tal.....	18
Kvantitativ analys.....	18
Lgr 69.....	18
Relativ tendens	19
Kvalitativ analys	20
Sammanfattning	20
Läroböcker 1980-tal.....	21
Kvantitativ analys.....	21
LGY 80.....	22

Relativ tendens	22
Kvalitativ analys	23
Sammanfattning	24
Läroböcker 1990-tal	25
Kvantitativ analys	25
Lpo 94	25
Relativ tendens	25
Kvalitativ analys	28
Sammanfattning	28
Läroböcker 2000-tal	29
Kvantitativ analys	29
Lgy11	29
Relativ tendens	30
Kvalitativ analys	31
Sammanfattning	32
Slutsatser	33
Litteraturförteckning	35
Tryckta källor	35
Litteratur	37
Internet	37
Bilaga grafer	38

Inledning

Jag stod i klassrummet med klass 9A och klass 9B på våren 2016 och frågade eleverna om de kunde nämna några avgörande eller viktiga händelser under andra världskriget. Jag sammanställde en lista på tavlan och noterade vissa mönster. Dels hade eleverna en nationellt sinnad syn på vad som var viktigt, de elever som hade grekisk bakgrund lyfte fram Kreta, de med Polsk lyfte fram invasionen 1939 och så vidare, men även att de i stort saknade kunskaper om kriget, utöver förintelsen, som de kände till vid namn men inte till händelsen. En elev kände till namnet operation Barbarossa, och en elev kände till Eisenhower och kände vagt till D-dagen. Ingen elev kände till Stalingrad. Jag kontrollerade deras lärobok och konstaterade att det fanns en god representation av båda händelserna där och ställde mig därför frågan: Varför känner eleverna till den ena händelsen, men inte den andra.

Jag har under våren närmast kompulsivt ställt frågan om vad människor jag träffat på i alla möjliga sammanhang känner till om Stalingrad och D-dagen och försökt pussla ihop en bild av de skiftande svar som jag har fått. Varför är det så olika svar och var har kunskapen eller bristen därpå förmedlats. Naturligtvis finns det också en inneboende intresseförskjutning. De vänner jag har som fortfarande finns kvar inom försvarsmakten har av naturliga skäl ett fördjupat intresse för den här typen av frågor, liksom de som är rent allmänt militärintresserade, deras svar må vara intressanta i faktafrågan men är inte i sig själva av en inneboende relevans för frågan. Den gemensamma nämnaren som alla dessa har är skolan. Jag har därför valt att undersöka vad som står i läroböckerna och har stått sedan dessa båda händelser faktiskt inträffade.

Kontextualisering

Min undersökning behandlar läroböckernas förmedlande av två av de avgörande slagerna under andra världskriget.

Slaget vid Stalingrad, 1942-9-14 till och med 1943-2-2 som var det avgörande slaget på östfronten då den tyska armén för första gången förlorade ett större slag, och därmed även kriget på östfronten, och i förlängningen kriget.

D-dagen, 6-6-1944 då de västallierade upprättade en västfront genom att storma ständerna vid Normandie för att sedan gå vidare mot Rhen via Frankrike, Tyskland och Belgien.

Syfte och frågeställning

Syfte

Jag vill i mitt arbete se om det finns en skönjbar förändring i förmedlingen och även i värderingen av vad som skedde på östfronten respektive västfronten under de avgörande slutåren av andra världskriget 1943 och 1944. Jag har gjort mitt urval av händelserna delvis på grund av intresse, men främst för att när skolböckerna tar upp krigets vändpunkter, så är det generellt Stalingrad, El Alamein och D-dagen som tas upp och gestaltas.

Syftet är att undersöka hur läroböcker skildrar vissa givna händelser med viss anknytning till hur det politiska läget har påverkat framställningen mellan öst och väst, i det här fallet, forna Sovjet och vad som i slutfasen är USA. Nackdelen med att vilja undersöka den politiska bilden är att den inte står uttryckt öppet i läroböckerna. Vidare är syftet att ta ett mikroperspektiv på läroboksförmedlingen för att se om de enskilda händelserna rörande det kalla krigets kulturella öst och väst har samma påverkan som det har på makrostadiet.

Frågeställning

Hur ser skillnaderna ut i framställningen av slaget vid Stalingrad och D-dagen i svenska läroböcker från 1940-talets slut till idag?

Underfrågor

- Hur ofta får vi se individer i väst kontra öst?
- Hur förhåller sig läroböckerna till begreppsparet Sovjet/Ryssland?
- Hur stor vikt ges slagen i förhållande till varandra för krigets utgång under olika årtionden?
- Hur ser de kvantitativa förhållandena ut?

Avgränsning, metod och källmaterial

Källmaterial

Mitt källmaterial består av läroböcker i historia för enhetsskolan, realskolan, högstadiet och gymnasiet publicerade mellan 1941 och 2015 samt läroplanerna för de perioder som undersökningen gäller. Hittills har jag använt mig av ett 60-tal läroböcker, utspjutt över 60 år, då

inte inräknat hur många utav dessa som har flera utgåvor där just mina ämnen inte har sett någon förändring. Utöver dessa har ett stort antal studerats men dessa innehöll inte något om mina ämnen.

Avgränsningar

Jag har gjort en avgränsning av händelser och begränsat dem till slaget om Stalingrad som avslutades 1943 och D-dagen, invasionen av Normandie den 6:e juni 1944. Ytterligare avgränsning av källmaterialet har gjorts genom att ta läroböcker i historia som har publicerats från krigets slut 1945 till läroböcker publicerade 2015. Detta innebär att jag har analyserat läroböcker publicerade på 1940-talet och framåt i 10-årscykler. Vidare avgränsningar har gjorts i förhållande till källmaterialet, jag har begränsat mitt sökande av material till de högre årskurserna i enhetsskolan, realskolan, högstadiet och gymnasiet med undantag för enstaka fall där materialet har varit riktade mot elever i årskurs 6 eller motsvarande, alltså elever i 12-13 års ålder.

Skolböckerna i historia är ofta fördelade till böcker som tar upp nationell eller regional historia, alltså Sverige med grannländer och dessa böcker har därför av naturliga skäl fått utgå ur undersökningen om inte något exceptionellt har funnits i texten. Därav har källurvalet begränsats till böcker som tar upp internationella förhållanden och inte alla av dessa har valt att behandla andra världskriget utöver på ett kortfattat, detaljlöst sätt.

Vad gäller avgränsningen av händelser till just Stalingrad och D-dagen har jag gjort det urvalet baserat på att dessa två är två av de tre händelser som generellt används i skolböckerna för att beskriva vändpunkter i kriget (den tredje är El Alamein), och det som gör det intressant är att det ställer ett polariserat spektra av det dikotomiska öst och väst. Naturligtvis hade andra större händelser såsom slaget vid Kursk, Monte Casino, El Alamein, stormningen av Sicilien, Pearl Harbor eller Midway kunnat användas men då mina utvalda händelser dels har en kronologisk fortsättning som ämne i böckerna och dels just representerar de framtida superblocken i hög grad har jag valt att fokusera på dem. Och vidare ska jag definiera att med D-dagen lyfts i källmaterialet specifikt den amerikanska, och till viss mån den brittiska aktionen där fram. Andra nationers inblandning så som australiensiska, kanadensiska eller fria polska trupper och liknande omnämns i stort sett inte. Alltså ligger den bild som förmedlas på just det amerikanska deltagandet, och då primärt stormningen av Omaha beach som används både som narrativ och ofta som bildillustration.

Metod

Jag använder mig av flera metoder. Å ena sidan för att förmedla min undersökning i nedbrytbara delar, genom att varva den kvalitativa analysen med en kvantitativ analys där jag både kommer undersöka skillnaderna i hur man ger vissa händelser företräde framför andra baserat på hur mycket plats dessa får ta. Detta gör jag rent konkret genom att räkna tecken, och antalet namngivna individer på de olika sidorna. Å andra sidan kommer jag att genom den kvalitativa textanalysen undersöka vad man säger om händelserna, vilka händelser man väljer att anknyta till och därmed serielägga, exempelvis att anknyta D-dagen direkt till Tysklands kapitulation, samt hur man framställer individerna och staterna. Detta för att försöka besvara de didaktiska huvudfrågorna och hur, vad och varför. Jag kommer i viss mån att använda mig av Janne Holmén's metod med *relativ tendens* för att motsvara kravet på intersubjektivitet och vetenskaplighet i analysen,¹ samt för att genom jämförelsen ge läsaren själv möjlighet att skapa sig en bild av tendensen i texten huruvida D-dagen eller Stalingrad värderas högre eller lägre än sin motpart i flera böcker samtidigt utan att själv behöva söka igenom källorna. Detta innebär rent konkret att jag kommer att presentera hela utdrag ur läroböckerna, generellt två eller tre per årtionde, som är representativa för årtiondet, vilket jag i sig kommer resonera runt. Janne Holmén beskriver metoden i sin avhandling på följande sätt:

”Metoden ställer emellertid speciella krav på framställningssättet. Då den bygger på att flera observatörer uppfattar olika texters relativa tendens på ett likartat sätt, måste ju forskaren bereda möjlighet åt läsarna att själva jämföra de undersökta texterna med varandra för att de enkelt ska kunna ta ställning till ifall forskarens resultat är riktiga eller inte. Framställningen måste alltså vara så textnära att en läsare kan skaffa sig en uppfattning om källmaterialets tendens utan att själv behöva undersöka det”²

I den kvantitativa delen kommer jag att göra en median där jag presenterar ett snitt för antalet tecken per händelse för ge en tydligare överblick över min analys, samt i en bilaga skapa en graf över resultatet. Vidare är denna median en del av vad jag baserar övrig analys på då antalet tecken per ämne ger en bild av på vilket sätt framställningen görs. Om den är målande och omfattande, och det är ett återkommande fenomen under samma årtionde att ämnet representeras på detta sätt säger det något som lyfts fram via det kvantitativa resultatet likväl som via det kvalitativa. Utöver detta genomsnitt undersöker jag individframställningen kvantitativt likväl som kvalitativt och undersöker då vilka, om några individer, som lyfts fram i texterna för varje årtionde och vad detta

¹ Holmén, 2006, sid 41-42

² Holmén, 2006 sid 42

säger om tendensen under detta årtionde. Även i detta skapar jag en graf i bilagan för att ge en övergripbar bild.

Tidigare forskning

Janne Holmén's avhandling, *Den politiska läroboken: Bilden av USA och Sovjetunionen i norska svenska och finländska läroböcker under Kalla kriget*, som utifrån småstatsteori påvisar att de nordiska skolböckerna påverkades av de politiska vindarna under kalla kriget. Att denna påverkan inte tillkom uppifrån via politiska konkreta dekret, utan följde de politiska vindkantringar som samhället upplever i sin samtid.

Holmén konstaterar hur småstater anpassar sitt förhållande till stormakter i förhoppning om att inte dra på sig deras ovilja. Holmén testar hypotesen att läroböcker som källmaterial är goda värdemätare på politiskt betingade förändringar i samhällsklimatet och att ämnet historia i stort är det som legat mest stabilt i förhållande till skiftningarna i det politiska läget.

Han beskriver även hur innehållet i de svenska läroböckerna hänger samman med de kontinuerliga tyngdpunktsförskjutningar som neutralitetspolitiken har frambringat, samtidigt som man har varit i behov av att vinna sympati och förtroende ifrån USA inför en eventuell kris.³ Holmén's avhandling var den första inom området att färdigställas och detta innebär även att det finns ett vetenskapligt intresse för att vidare studera denna fråga. Holmén har ett ämnesövergripande perspektiv, och tittar på vissa givna parametrar i läroböcker från hela den nordiska regionen, vars olika bakgrunder i förhållandet med de två supermakterna i kalla krigets värld. Holmén's avhandling tar ett makroperspektiv på hur hela Norden behandlar frågan om den politiska läroboken och förhållandet gentemot USA och det forna Sovjet. Min uppsats med sitt mikroperspektiv behandlar samma typ av fråga men undersöker hur förhållandet gestaltas i den lilla skalan i enskilda frågor för att se om det enskilda kan motsvara det kollektiva. Viktigt att påpeka att Holmén's undersökning visar att den utrikespolitiska påverkan på läroböckerna via indirekt påverkan av samhällsklimatet och inte har tillkommit på politiskt sanktionerad väg.

Per Højebergs avhandling: *Utmaningar mot Demokratins skola. Den svenska lärarkåren, nazismen och sovjetkommunismen 1933-1945*, behandlar förhållandet hos den svenska lärarkåren gentemot nazityskland och Sovjet, och är även en översyn av den professionella lärarkårens syn på utvecklingsförlopp och historia. Højeberg beskriver främst aktörsdriven argumentation om lärarkårens gemensamma förskjutningar i kombination med samhällsförskjutningar inom opinionen. I första hand använder jag mig av Højeberg för att få till stånd mitt teoribygge, men

³ Holmén, 2006 sid 332

även till viss del för att belysa diskursen före de år som min undersökning behandlar. I Höjebergs fall alltså det tidiga 1940-talet. Min undersökning skiljer sig från Höjebergs i den meningen att vi studerar olika saker och tider men har det gemensamma att vi båda undersöker strömningar och mentalitetsförändringar.

Höjebergs avhandling visar på att lärarna liberaliserades och påverkades av samhällsdebatten, och även om det existerade en vänsterfalang som tog intryck av det Sovjetiska samhället så fanns det inte en vilja att införa ett kommunistiskt system på ett nationellt plan. Lärarkårens eventuella passiva acceptans av ett kommunistiskt ideal mötte inget motsvarande inför det Nazistiska samhällsbygget som avvisades entydigt som en dystopisk värld som bemöttes med protester och motstånd. Liksom i min undersökning återfinns Höjeberg en mängd ideologiskt färgade argument som ofta är fördolda och invävda i texterna och i narrativet. Vidare tar Höjeberg upp skillnaden i kulturell geografi i förhållandet Sovjet och Nazityskland där Nazityskland är en mera bekant värld som lärarkåren var förtrogen med och därmed lättare kunde identifiera sig med, till skillnad från det slutna Sovjet. Slutligen tar avhandlingen upp hur de inneboende tendenserna gentemot Ryssland, de gamla förväntningarna, skiftade något gentemot den nya Sovjetstaten.⁴

Henrik Stenius, Mirja Österberg & Johan Östling (eds.): *Nordic Narratives of the Second World War National Historiographies Revisited* är en antologi över det nordiska kollektivets interna förhållanden till andra världskriget, där Östling står som skribent för analysen av det svenska förhållandet. Boken beskriver hur den småstatsrealism eller småstatsteori, liksom den som Holmén använder sig av i sin avhandling, varit den förhärskande i synen på Sveriges förhållande till kriget och hur paradigmskiften under årtionden i korrelation till politiska skiftningar har bidragit till att förändra den historiografiska utvecklingen. Boken tar också upp hur olika skiftningar benämnda, *den patriotiska andan*, *det moraliska narrativet* och *konsensus-krisen* har följt inte bara en gemensam europeisk historiografisk gång, utan även följt det kalla krigets agenda.

Det som särskiljer Sverige gentemot de andra europeiska länderna som vi delar historiesynen med är vår neutralitet under andra världskriget, och hur vi tagit till oss en anglosaxisk syn på krigets händelser, men även att skiftningarna under åren blivit större.

Ställningstagandet för den anglosaxiska historieskrivningen är av stor vikt för min undersökning då den ger ramarna för de tendenser som undersöks i beskrivningen av händelserna och erbjuder en förklaring till varför det finns ett tydligt tendentiöst västligt perspektiv.⁵

Framförallt Höjebergs avhandling diskuterar de specifika teoretiska begreppen som finns som ramverk till denna undersökning, så till vida att den presenterar teorin men även diskuterar det som beskrivs som de inneboende förväntningarna som Sverige har på Ryssland/Sovjet som ett

⁴ Höjeberg, 2016, sid 197-204

⁵ Östling 2011 sid 127-128

eftersläpande och efterblivet samhälle vars totalitära statsmakt och avstängdhet så drastiskt kontrasterade mot den upplevda öppenheten i väst. Att denna inneboende fientlighet kan vara rotad i de tidigare konflikter mellan *oss-och-dem*, och att de fördjupas ytterligare i det samhälle som uppstår under kalla kriget.⁶ Det är dock inte ett problemfritt resonemang och det finns en del kritik att framföra gentemot denna framställning. I första hand att det är en ordlös framställning som mer handlar om mentalitet och att skärskåda historien i backspegeln. Det teoretiska underlaget som presenteras och som denna uppsats bygger på handlar mycket om att summera den förklaringsmodell som Wolffe beskriver i förhållande till framställningen och samhället i generaliserande drag.

Teori

John Ledyard lanserade begreppet *filosofisk geografi*. Ett begrepp för att markera poler och motpoler baserat på vad man kan tänka sig eller vad man kan relatera till. Man kan prata om en närhet i avstånd men också en närhet i kultur. Utifrån den diskurs som upplysningsfilosofer som Ledyard skapade har historikern Larry Wolff skrivit boken *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, som förmedlar Wolffs tanke att filosoferna byggde en tankestruktur med Östeuropa som en motpol mot väst. Per Höjeberg ger en förkortad och kärnfull förklaringsmodell av vad Wolff förmedlar i sin avhandling: *Utmaningarna mot demokratins skola. Den svenska lärarkåren, nazismen och sovjetkommunismen 1933-1945*.

”Enligt historikern Larry Wolff uppfann upplysningsfilosoferna Östeuropa som en motpol för att klarare se sina egna tankemönster. Ryssland stod för det efterblivna och barbariska, Västeuropa för det framstegsvänliga och rationella. Det är en uppfinning som har överlevt till våra dagar, särskilt i de kretsar som vill se sig som upplysningens arvtogare”⁷

Det Wolff och Höjeberg beskriver i texten är en form av anpassad orientalism, specificerad kring *vi-och-dem* perspektivet mellan väst och öst i dess närmaste form, gränsad inom vår egen gemensamma kontinent och med kulturell skillnad istället för en baserad runt hudfärg.

Skälet till att jag valt att arbeta med denna teori som brygga för mitt arbete är att det ger en förklaringsmodell till varför man har valt att ha tonvikten åt väst i historieförmedlingen även när öst och väst har varit förbundna och allierade. Det stereotypa Ryssland, såsom det förmedlades och förmedlas, ger än i dag en bild av underutvecklat U-land.

Höjeberg har vidare presenterat olika forskares påbyggnad på det som jag väljer att sammanfatta som Wolffs teori, där han analyserar den dikotomiska bild av motpoler med det öppna väst och

⁶ Höjberg 2006. Sid 199

⁷ Höjberg, 2016, sid 39

det stängda öst, och hur händelseutvecklingslinjer i väst och öst förefaller följa ”rationella” kontra ”barbariska” linjer, en utveckling av Wolffs teori som krediteras till Tom Olsson.

Det finns även drag av Luis Ajagán-Lester resonemang i mitt teoribygge. Ajagán-Lester tar upp dikotomier, eller binära oppositioner, som verktygsanalys. En modell som utgår från antagandet att språket fungerar som ett system uppbyggt på motsatsförhållanden i de semantiska förhållandena. I fallet för den här undersökningen blir detta motsatspar väst-öst med allt vad där tillhör i form av inneboende dikotomiska förhållanden utifrån ett hegemoniskt västligt perspektiv. Ajagán-Lester ger andra binära oppositioner i form av exemplen religion och vidskepelse eller civiliserade kontra vilda, vilket är skärpunkten mellan Ajagán-Lester och Wolffe.⁸

Analysdisposition

Inför presentationen av de utvalda stycken med text har jag gjort en kvantitativ analys av varje bok som omnämner båda händelserna och räknat antal tecken som har använts för detta. Denna analys görs utan att göra en kvalitativ analys av vad dessa texter säger för att sedan beräkna ett medeltal för antalet tecken som används för att beskriva båda händelser i de böcker som tar upp båda två. Jag väljer att använda de böcker som behandlar båda för att det inte bara blir representativt för årtiondet, utan även för de individuella författarna. Detta för att säkerställa en hög grad av vetenskaplighet i urvalet av texter som möjligt inom ramen för studien. Därefter refererar jag ur de styrdokument för skolan som ligger närmast i tid och kan ha haft påverkan på framställan. följande presenterar jag texternas relativa tendens styckevis, så att läsaren själv kan ta del av hur läroböckerna har förmedlat händelserna. Sedan följer min kvalitativa analys av källmaterialet och slutligen kommer jag att i varje kapitel göra en kortfattad sammanfattning av analyserna.

Läroböcker 1950-tal

Kvantitativ analys

Den kvantitativa analysen anger att antalet tecken för att beskriva Stalingrad i läroböckerna från 1945-1959 är 200 tecken och för D-dagen under samma tid 386 tecken i genomsnitt. Siffrorna ser ytligt sett lika ut, men då man tar i beaktan att den yta som förmedlar Stalingrad ofta täcker upp hela östfronten, inte sällan i samband med att täcka in El Alamein, eventuellt även stormningen av Sicilien är denna likhet en chimär. Typexempel på detta nedan

⁸ Ajagán-Lester, 2000, 33,34,68,136

”det dröjde ej länge härefter, förrän England och dess bundsförvanter blev överlägsna i luftkriget, och vid årsskiftet 1942-1943 inträffade en vändning i kriget till deras förmån. Tyskar och italienare fördrevs från Nordafrika och ryssarna under marskalk Stalin tvingade fienderna till reträtt västerut. Engelska och amerikanska trupper överfördes till Italien och Frankrike, och axelmakternas motstånd blev allt svagare.”⁹

Detta sätt att avhandla östfronten är återkommande under den första hälften av de undersökta åren, liksom en genomgående ovilja att använda ordet Sovjetunionen, kontinuerligt används Ryssland. Under perioden 1940-1959 används Ryssland vid 8 tillfällen i de stycken som min undersökning tar upp, Sovjet bara 1 gång, detta i 13 olika läroböcker och då ej inräknat ett flertal av dem i flera upplagor. Vad gäller individfrågan i källmaterialet från 1940-1950 tal figurerar *Eisenhower* vid 3 tillfällen, *Roosevelt* vid 2 och *Hitler* och *Stalin* vid 1, då är de böcker som har flertal upplagor med identisk text ej inräknade.

LLR 1955

När man studerar läroplanen från 1955 som ligger närmast denna del av denna undersöknings material ser man hur läroplanens text lyfter fram hur undervisningen skall präglas av strävan efter objektivitet. Vidare tar texten upp hur man ska låta olika tider och folk bedömas efter sina egna förutsättningar. Detta återfinns under rubriken ”mål i läroplanen” för historia från 1955. Senare i texten återkopplar man återigen till strävan efter objektiva framställningar, även i fråga om konflikter och att man i fråga om krigshandlingar ska försöka titta på hur denna förmedlas i kontrahenternas egen propaganda. Vidare rekommenderas att läraren skall göra muntliga framställningar och inte binda sig till texten i boken. Slutligen och kanske viktigast för undersökningen finns det bland sådant som rekommenderas att läras ut, ”*förenta staternas växande betydelse*” som står på sidan 100 i LL55 i stycke 11 vilket pekar på en tendens rotad i skolöverstyrelsens egen läroplan.¹⁰

Relativ tendens

”I juni månad 1944 företogo engelska, amerikanska och kanadensiska trupper en djärv landstigning på den franska kusten i Normandie. Frankrike	”I öster hejdades den tyska framryckningen under vinterkampanjen 1942-1943” ¹²
---	---

⁹ Morén, 1952, sid 370

¹⁰ Kungl. Skolöverstyrelsen, Llr 1955, sid 54-57

¹² Jacobson, Erlandson, 1948, sid 248

<p>befriades och småningom och Belgien och Holland. Samtidigt med dessa markoperationer bombarderades Tyskland från luften. Dess transportväsen slogs sönder, och dess industrier ödelades. I början av år 1945 hade de allierade arméerna nått Rhen”¹¹</p>	
<p>”Huvuduppgiften var dock en invasion över kanalen. Efter lång och noggrann förberedelsen vågade de allierade den 6 juni försöket. Det lyckades, och från Normandie kunde de strålförmigt breda ut sig åt alla håll under strid med tyskarna”¹³</p>	<p>”I början av år 1943 stoppades den tyska framryckningen vid Stalingrad”¹⁴</p>
<p>”Vid tiden för Roms fall var kriget faktiskt avgjort, USA:s och Englands herravälde över haven och deras ständigt växande krigsindustri gjorde dem klart överlägsna. Deras bombflyg hamrade oavbrutet sönder de tyska vapenfabrikerna och det tyska trafiknätet. Deras konvojer förde mängder av trupper och vapen från Amerika till England. Men den nazistiska ledningen kapitulerade inte, förrän fiendens härar stod på Tysklands jord. Länge och omsorgsfullt hade en invasion på kontinenten förberetts. Den 6 juni 1944 fördes en stor armé under general Eisenhowers ledning från England över till Normandie.” 15</p>	<p>”på våren inriktade sig tyskarna sig på att nå fram till oljekällorna i Kaukasien och att erövra den viktiga staden Stalingrad vid Volga. Detta lyckades inte. Ryssarna började en stor motoffensiv, och i februari 1943 kapitulerade de tyska trupperna vid Stalingrad. Denna stora ryska framgång möjliggjordes av den hjälp som Sovjetunionen erhöll västerifrån. USA:s president Franklin Roosevelt (s. 272) såg klart, vad kampen gällde. När Ryssland, som i två år varit Hitlers bundsförvant, anfölls av de tyska härmassorna, fick de både pengar och värdefull krigsmateriel från USA liksom från England.”¹⁶</p>

Kvalitativ Analys

Återkommande i källmaterialet är hur platspressat varje stycke är. En text som ovan som skall fylla ett visst angivet syfte och förmedla en viss text pressas ner till det mest basala, som i texten ovan ifrån 1958,

”I början av år 1943 stoppades den tyska framryckningen vid Stalingrad”.

¹¹ Jacobson, Erlandson, 1948, sid 248

¹³ Ander, 1958, sid 356

¹⁴ Ander, 1958, sid 354

¹⁵ Erlandson, Wichman, Bergander, 1959, sid 288

¹⁶ Erlandson, Wichman, Bergander, 1959, sid 286

En extremt kortfattad beskrivning av en stor och viktig händelse. Kortfattad eller kärnfull kan diskuteras, liksom vad som gör att den ges ett värde över huvud taget. Vi kan sluta oss till att Stalingrad räknas som en viktig händelse därför att den är kontinuerligt omnämnd i läroböckerna under hela undersökningens gång vilken sträcker sig över drygt 70 år. När vi tittar på dess motpart, ur samma bok men som berör D-dagen.

”Huvuduppgiften var dock en invasion över kanalen. Efter lång och noggrann förberedelsen vågade de allierade den 6 juni försöket. Det lyckades, och från Normandie kunde de strålförmigt breda ut sig åt alla håll under strid med tyskarna.”

Att den texten tar upp mer plats är en given aspekt, att den vidare närmar sig ämnet med ett helt annat narrativ är det som är bärande för den kvalitativa analysen. Berättelsen får liv och riktning, den lämnar det torra konstaterandet och lyckas på sitt begränsade utrymme ge en kraftigare förmedling och värdering av händelsen. Varför distanserar sig författaren till Stalingrad? Saknas det kännedom om vad som hände på östfronten? Det tendensiösa förfarandet som är ett återkommande tema under hela undersökningens gång, där den sovjetiska sidan inte avhumaniseras, men däremot ges varken personlighet eller driv. En aspekt i förhållande till den teoretiska basen är att de som generellt ges antingen identitet eller i alla fall störst utrymme i texterna om Stalingrad oftast är tyskar. Vi får över huvud taget inte ett sovjetiskt namn utöver Stalin i min undersökning innan 1997. I källmaterialet från 1940-1950-talet figurerar däremot Eisenhower vid 3 tillfällen, Roosevelt vid två och Hitler vid ett. Återigen har är böcker som har flertal upplagor med identisk text ej inräknade.

Sammanfattning

Holmén skriver i sin avhandling om hur läroböckerna under 1950-talet skildrar en mer positiv bild av Sovjetunionen och beskriver hur man under andra världskrigets gång gör en serie tyngdpunktsförskjutningar efter rådande krigslycka, dock utan politisk påkallning. Vidare tar Holmén upp hur Sovjets seger på östfronten och del i segern över axelmakterna gjorde att läroboksförfattarna inte längre kunde blunda för styrkan i Sovjet, eller som det beskrivs:

”När Sovjet lyckades besegra Tyskland gick det inte längre att blunda för den nya industrimaktens styrka, och den gamla bilden av ryssarna som ett efterblivet och obildat folk gick också svårtigen att klistra på den nya supermakten”¹⁷

Mitt material motsäger i viss mån denna bild när man ser till hur författarna ogärna utvecklar östfronten i text, väljer att beskriva händelsen eller ger individuella Sovjetmedborgare ett namn.

¹⁷ Holmén 2006 sid 316

För att inte tala om förhållandet hur man väljer att titulera staten trots att den erkändes som stat redan 1922.

D-dagen å andra sidan ges ett narrativ, vi får även individer, visserligen i form av presidenter och generaler men ändå ett annat individfokus.

Höjeberg skriver i sin avhandling om hur den svenska skolan, eller i alla fall lärarna, fram till 1934 haft ett genomgående positivt intryck, då främst genom hur reseskildringar där lärare fått ta del av den Sovjetiska skolan och hur den presenterats av världsländet för att skapa denna positiva välvilja. Men efter 1937 uppstår det en brytning gentemot detta förhållande. Den nya bilden kritiserade den propagandistiska bild som mötte lärarna under det tidigare 1930-talet, och, refererar Höjeberg, hur landet stängdes mer och mer i takt med att bilden av den kommunistiska terrorn läckte ut, en diktatur som i sin tur ledde till att färre västerlänningar reste dit eller valde att bosätta sig där.¹⁸

Förhållandet mellan denna isolering och att väst och öst kom längre ifrån varandra, trots den allians som andra världskriget inneburit skapar i sin tur en större oförståelse och en skarpare avindividualisering av den Sovjetiska människan. Framförallt i förhållande till hur vi i väst kunde förhålla oss till den amerikanske individen, som vi kunde knyta an till, och till vars vanor och liv vi hade en kulturell relation via utrikespolitik, musik, film, böcker och samhällsidentifikation. Ryssen blev ”ryssen”, arvfjenden. Höjeberg utvecklar även tankar om ”en tystnadens kultur” om en ideologiskt betingad tystnad. Något som i avhandlingen behandlar hur sättet att skriva och uttrycka sig var mer försiktigt än dagen, detta ställs emot termen ”bruskultur” med vilket menas dagens samhälles ideliga informationsflöde, och betonar vikten av att inte förvänta sig ett jämförbart brett källmaterial. Åsikter var dina egna, och sättet du förmedlade dem på behöver på intet sätt finnas dokumenterade menar Höjeberg.¹⁹ I förhållandet till Llr 55 så kan det kraftigt ifrågasättas om vi kan se den objektivitet som läroplanen eftersträvade, liksom vi tydligt ser den ovan nämnda avindividualisering i det namnlösa och individuellt oformliga texterna om Sovjet.

Läroböcker 1960-tal

Kvantitativ analys

1960-talets läroböcker uppvisar en stor differens i den kvantitativa jämförelsen, faktiskt den största där genomsnittet visar att läroboksförfattarna använt hela 263 tecken mer för att beskriva D-dagen än vad som använts för att beskriva Stalingrad. Genomsnittet för antalet tecken för D-

¹⁸ Höjeberg 2016 159-159

¹⁹ Höjeberg 2016 sid 170

dagen är 435 tecken och för Stalingrad är det 172 tecken. Återigen värt att notera att på de tecken som behandlar Stalingrad innefattar ofta dessa hela östfronten.

Churchill nämns vid 3 tillfällen, *Roosevelt*, *Stalin*, *Mussolini* och *Hitler* omnämns varsin gång och som ende militäre befattningshavare omnämns *Eisenhower* vid 2 tillfällen i mitt källmaterial.

Vad gäller hur man väljer att skildra Sovjet som stat så omnämns den vid 6 tillfällen, som Ryssland vid 4 av dessa och som Sovjet vid 2.

Lgr 62

Lgr 62 belyser mycket om hur historieundervisningen skall genomföras och lämnar en del förslag på tematiska studier, när vissa perioder bör belysas och hur. Först i årskurs 8 kommer de båda världskrigen, kolonialismen och den Ryska revolutionen in, och i årskurs 9 föreslås den västerländska kulturkretsen och utdrag ur utomeuropeiska kulturkretsars utveckling vara lämplig. Mest relevant för undersökningen är beskrivningen av individer.

”Vid personkaraktäristiken är att märka, att den indirekta karaktärsteckningen, som låter personligheterna framträda genom sina egna ord och handlingar, ger den mest levande och konkreta bilden”²⁰

Ett förfarande som är representerat i västförhållandet i läroböckerna. Vidare belyser Lgr 62 den globaliserade världen och påverkan av pågående skeenden som kalla kriget.

Relativ tendens

”Under första halvåret 1944 blev det alldeles tydligt, var segern skulle hamna. De allierades trupper som hade landstigit i södra Italien sommaren 1943, trängde fram mot norr. Mussolini störtades av sitt eget folk och blev senare avrättad. En stor engelsk-amerikansk armé landsteg i norra Frankrike och befriade hela detta land samt Holland och Belgien. I början av 1945 trängde den in i själva Tyskland, och	”Ryssarna omringade en stor tysk armé vid Stalingrad i södra Ryssland. 300 000 tyskar dödades eller togs till fånga. Ryssarna började driva tyskarna tillbaka mot väster” ²²
--	---

²⁰ Skolöverstyrelsen, 1962, sid 254

²² Kahnberg, Lindeberg, 1964 sid 202

<p>från öster närmade sig samtidigt ryssarna Berlin.”²¹</p>	
<p>”Det blev ändå en lång och svår väg till krigets slut. Italien var den svagaste punkten i den ”festung Europa” som Hitler beredde sig att försvara till sista man. När de allierade drivit ut axelmakternas trupper ur Nordafrika och invaderat Sicilien, tog krigströttheten i Italien överhand. Mussolini störtades och Italien kapitulerade (1943). De tyska trupperna upprättade emellertid en front tvärs över halvön och det tog de allierade nästan ett år att tränga fram till Rom. I juni 1944 kom den länge väntade allierade invasionen i Frankrike, ledd av den amerikanske generalen Eisenhower. Frankrike och Belgien befriades och både från öster och väster fördes striden in på tyskt område”²³</p>	<p>”samtidigt hejdade ryssarna den tyska framryckningen mot Stalingrad(nu Volgograd) vid nedre Volga och började driva de tyska arméerna tillbaka mot väster.”²⁴</p>
<p>”1944 landsteg de allierade Europas fastland och inledde därmed krigets slutskede. Tyskland besegrades totalt och de nazistiska ledarna flydde eller berövade sig livet”²⁵</p>	<p>”Efter segertåg in i Ryssland mötte tyskarna sitt öde vid Stalingrad, där krigslyckan vände sig”²⁶</p>

Kvalitativ analys

Under 1960-talet, under kalla krigets krisår, finner vi återigen ett starkt tendensiöst narrativ gentemot väst. Det som står i läroböckerna om Stalingrad är på intet sätt fel, men skillnaden på framställningssättet ekar återigen av det stilistiska greppet i frågan om väst och det torra och kortfattade i öst.

²¹Kahnberg, Lindeberg, 1964 sid 202

²³Bäcklin, Carlsson, Lendin, Valentin, 1965, sid 473

²⁴Bäcklin, Carlsson, Lendin, Valentin, 1965, sid 473

²⁵Björkblom, Dûsing, Paridon Von Horn, 1966, sid 119

²⁶Björkblom, Dûsing, Paridon Von Horn, 1966, sid 119

I källmaterialet för 1960-talet stötte jag för första gången på det konkret tendensiösa i läroboken:
Det var en gång, 1961. Lärobok för årskurs 7.

”Churchill arbetade energiskt på att skaffa sitt land bundsförvanter till slutstriden. Sedan Hitler gått till anfall mot Ryssland var Engelmännen inte längre ensamma om att bekämpa tyskarna. Efter Japanernas anfall mot förenta staternas flottbas Pearl Harbor slöt även USA upp på Englands sida. Under ledning av de tre statsmännen Churchill, Roosevelt och Stalin spände länderna sina krafter till det yttersta och förberedde motstötarna mot de framträngande tyskarna.

Den första stöten sattes in i Afrika, där invasionen kom i november 1942. Steg för steg trängdes nu tyskar och italienare tillbaka, drevs under hårda strider bort från Nordafrika, förföljdes till Sicilien och Italien och drevs sedan norrut.

Först den 6 juni 1944 var man beredd för den stora invasionen i Frankrike, då omkring 4000 fartyg, skyddade av ett jätteparaply av flygplan, stävade in mot Frankrikes kust för att landsätta trupper, bilda ett s.k. brohuvud och inleda den sista och avgörande kampen.”²⁷

Kriget på östfronten beskrivs i en mening, och när författarna utvecklar texten figurerar inte östfronten alls utan all fokus ligger på anglosaxiska händelser. I perspektiv till detta bör det lyftas fram, att det under 1950-1960-talet saknades ett akademiskt intresse i Sverige för andra världskriget och hur mycket vi påverkades av den Europeiska hegemonin i denna fråga.²⁸

Ett undantag under 1960-talet är läroboken *Historia 2 Hum Sb Na 1967. Ragnar Matsson, (T. Burgman, A. Degerman, B. Gustafsson, H. Lagerström)* som på diametralt sätt gentemot Olofsson ovan, utmärker sig genom att ge ett balanserat narrativ där båda händelserna presenteras mångordigt.

Utöver dessa ser vi en skiftning i berättelsen i form av att händelser som under 1950-talet kopplades till östfronten så som invasionen av Italien nu får ta plats i det västliga berättandet. Man har alltså ytterligare separerat väst och öst och därmed i än högre grad gjort Sovjet till den andre.

Sammanfattning

Holmén skriver om 1960-talet som en period av ökad kritik gentemot det amerikanska samhället, manifesterat i pågående skeenden som Vietnamkriget, och en upptining i förhållandet mot Sovjet efter Stalins död och Chrusjtjovs tillsättning.²⁹ I mitt källmaterial ser man inte denna förändring vilket sannolikt hör samman med att man inte vill frångå den bild man har byggt upp, inte nödvändigtvis av en politisk sympatisering utan snarare av ett ointresse för att förändra det som redan har en naturlig plats. Det är medvetet ett extremt smalt område, och att se direkta förändringar i de enskilda skildringarna är inte nödvändigtvis rimligt. Detta till trots tillkom det böcker som den ovan refererade av Matsson et al där man ser en värdeförskjutning, samtidigt som

²⁷ Berg, Olofsson, 1961, sid 123

²⁸ Östling, 2011, sid 130

²⁹ Holmén, 2006, sid 158

man i samhället ser en radikalisering. Att vi bland bokens författare ser exempelvis historikern Torsten Burgman, som själv har specialiserat sig på bilden av Ryssland i Sverige och både disputerat i frågan om rysk diplomati, samt publicerat böcker i frågan om den kulturella östern, senast 2001 då han publicerade *Rysslandsbilden i Sverige: Från Ivan den förskräcklige till Vladimir Putin*. Läroboken som skiljer sig från övrig skildring har alltså minst en specialist på frågan, vilket ger ett naturligt perspektivskifte av gestaltningen av förloppet på östfronten och även av humaniseringen av ryssar. Boken i sig är då ett brott mot den gängse stereotypiseringen av Ryssland och framförallt ett brott mot övrig lärobokslitteraturens torra framställning där de korta meningarna ger ett dehumaniserat perspektiv i skarp kontrast mot den västerländska berättelsens målande skildringar. I slutet av 1960-talet kan vi alltså se den förändring som Holmén skriver om även i mikroperspektivet, vilket bör ställas i relevans till den nya generation historiker som disputerar och därmed inte bara bringar nytt stoff utan även nytt blod till kåren, och därmed nya perspektiv. Att den kommande radikaleringen med 68-vänstern var på väg och dess starka fäste inom just universiteten och den akademiska världen bör ha spelat en stor roll i formandet av de nya generationer av läroböcker som dyker upp under slutet av 1960-talet samt 1970-talet och även förändringen i läroplanernas inställning till historieämnet.

Läroböcker 1970-tal

Kvantitativ analys

Den kvantitativa delen under 1970-talet blir kortfattad, då läroböckerna under denna tid har ett helt annat fokus än under de övriga årtionden som finns i undersökningen. Genomsnittet på antalet tecken för att beskriva händelserna visar också på denna form av beskrivning. D-dagen beskrivs med i genomsnitt 279 tecken och Stalingrad med 98 tecken. Vi har inget alls individfokus i källorna och därför finns ingen sådan statistik med.

Vad gäller benämningen av Sovjet eller Ryssland så finns staten bara omnämnd som Sovjet och då vid 6 tillfällen.

Lgr 69

I Lgr 69 finns det en del intressanta formuleringar. Dels lyfter texten fram hur man bör ge levande och konkreta bilder av personer och därför ska materialet vara sådant att personerna framträder i ord och handling.

I läroplanen framträder kravet på objektivitet fram, texten beskriver hur objektiviteten måste vara vägledande både vid urvalet och behandlingen av stoffet. Liksom i Lr 55 beskrivs det hur man i frågor om stridande parter ska använda deras egen propaganda i skildrandet.

Källkritiken tar plats med tydlighet i Lgr 69 och även så eurocentrismen

”Vid stoffurvalet bör förhållandena i Sverige och Europa inte få dominera på ett sådant sätt, att det ger eleverna en felaktig bild av Västerlandets betydelse, sedd i världssammanhang.”³⁰

Något som ligger nära till uppsatsens syfte är delen i texten som behandlar hur läroböckerna förmedlar en subjektiv bild av historien och hur denna subjektivitet kan motverkas.

”När man söker förverkliga en objektiv undervisning i historia, bör man beakta de svårigheter som ligger däri, att en lärobok i regel är skriven utifrån en bestämd historiesyn, som är avgörande för såväl urval av lärostoff som analyser.”³¹

I Lgr 69 finns det alltså en medvetenhet och en diskussion om hur man ska motverka tendentiösa läroböcker och lärare och man anger i texten att eleverna i förhållande till mognad ska sättas att läsa olika historieskildringar för att därigenom via ett analytiskt och källkritiskt förhållande skapa en objektiv bild av historien.

Lgy 71 kompletterar LGR 69, och något som jag tar fasta på i den texten är det här utdraget

”Lika viktig är den belysande detaljen, den målande miljöskildringen, den episka berättelsen, den fylliga personkaraktäristiken. Visserligen bör undervisningen i väsentlig grad präglas av diskussion och analys, men diskussionen måste för att bli fruktbar utgå från konkret verklighet och analysen från åskådliga föreställningar om rådande förhållanden.”³²

Texten bekräftar det narrativa förhållandet man har och har haft till framställningen av D-dagen, men skiljer sig kraftigt mot framställningen rörande Stalingrad. Något som dock bör noteras är att Lgy 71, supplement 71 utgavs först 1981 och därmed varit under utarbetande under 1970-talet och att Lgr 69 är det styrdokument som är anpassat till analysen.

Relativ tendens

”Den 6 juni landsteg amerikanska trupper i Normandie och drev på några månader ut tyskarna ur Frankrike” ³³	”Under sommaren samma år vann tyskarna framgångar i Sovjetunionen och Nordafrika men blev sedan slagna på båda hållen.” ³⁴
--	---

³⁰ Skolöverstyrelsen, 1969 sid 189(185)

³¹ Skolöverstyrelsen, 1969, sid 190 (185)

³² Skolöverstyrelsen, 1969, sid 299 (297)

³³ Häger, 1979, sid 166

³⁴ Häger, 1979, sid 163-164

<p>”Kriget i Europa fördes fram till 1944 huvudsakligen i öster. Först detta år kunde västmakterna nämligen efter en invasion öppna en front i Normandie. Under krigsåren fram till 1944 fick Sovjetunionen bära otroliga bördor i form av materiell ödeläggelse och förlust av miljontals människoliv”³⁵</p>	<p>”redan på vintern 1942-43 började det gå trögt för de tyska härmassorna i Sovjet. Ryssarna fick tillbaka sin anfallskraft, och tyskarna måste för första gången under kriget slå till allmän reträtt”³⁶</p>
<p>”I juni 1944 landsteg de allierade i Frankrike”³⁷</p>	<p>”Hösten 1942 blev axeltrupperna slagna vid Stalingrad i Sovjetunionen”³⁸</p>

Kvalitativ analys

I läroböckerna som ingått i mitt källmaterial finns det en tendens åt att behandla frågor om kapitalism eller kommunism, diskutera orättfärdigheten i krig som helhet och att ta upp de nordiska förhållandet under kriget i form av politiska ställningstaganden och anspråk. Eller att diskutera våra grannländers förhållanden till kriget. Det lilla som finns har dock en viss östlig tendens. Vi får fortfarande inte känna ett individualiserat folk i öst, men vi får å andra sidan inget sådant i fråga om väst heller. Huvuddelen av de läroböcker som studerades inför undersökningen innehöll inget alls detaljmässigt, om något omnämndes under kriget, var det i hög grad förintelsen eller Hiroshima.

Det finns en tydlig tendens mot ett östligt perspektiv i framställningen, men generellt måste man då ta in hela delen av läroböckerna, inte bara det oerhört lilla utrymmet som vigts åt D-dagen och Stalingrad.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis är 1970-talet den svåraste perioden att studera. Oerhört många böcker att gå igenom för ett väldigt tunt källmaterial. Östling skriver om att den radikaliseringsvåg som kom

³⁵ Graninger, Tägil,(eds) 1973, sid 152

³⁶ Dahlgren, Furuhausen, Skaaret, 1975, sid 70

³⁷ Häger, 1979, sid 163-164

³⁸ Häger, 1979, sid 165

under 1970-talet inte påverkade framställningen av andra världskriget, men att det i Europa och inom Sverige fanns en intellektuell vänstervåg som omfamnade vad som beskrivs som ett kommunistiskt kontra-narrativ, där man tydligt vill lyfta fram den stora del av segern i andra världskriget som ligger på Sovjet, till skillnad från tidigare västliga perspektiv³⁹. Att detta i viss mån framträder även på denna lilla mikronivå är intressant i förhållande till tidigare forskning. En oerhört intressant text i källmaterialet kommer från boken *Berättelser och bilder ur världshistorien del 6* av *Hagnell, Olander* och *Granfeldt*. Hela boken inleds med ett kapitel benämnt Läroboken och fredstanken. Författarna går igenom mellankrigstidens läroboksgranskning om hur man ska framställa olika krigförande länder och lägger särskilt stor vikt vid sanningshalten i böckerna, och går sedan vidare med att beskriva tiden efter andra världskriget.

Läroboksgranskningen som beskrivs i böckerna innehåller ett stycke om vad som hänvisas till som kulturavtal, något som beskrivs som vanligt inom den interstatliga politiken, där det regleras mellan forna fiender hur och vad man ska beskriva i läroböckerna i allmänhet, och i historieböckerna i synnerhet. Exemplet som tas upp är Västtysklands avtal med Frankrike från 1954. Vidare finns en omfattande text om de internationella organisationer som arbetar med just läroboksgranskning.⁴⁰

Läroböcker 1980-tal

Kvantitativ analys

I källmaterialet från 1980-talet sker den första skiftningen då mina källor har skrivit mer om förhållandena på östfronten och Stalingrad än vad som har skrivits om D-dagen. Fortfarande ges inga individer på den sovjetiska sidan över huvud taget. I texterna om Stalingrad figurerar över huvud taget få individer och i de fall då det finns några alls är det tyskar. Ett typexempel på detta är att det i källmaterialet återfinns två publicerade brev ifrån Stalingrad. Båda författade av tyska soldater med tyska perspektiv och som förmedlar deras uppfattning om händelsen ner på individnivå. Men inget motsvarande har tagits upp ifrån den sovjetiska sidan. Denna typ av förmedling hjälper till att dra upp genomsnittet av tecken i skildrandet av händelserna i Stalingrad, och ger ett genomsnitt på 328 tecken mot D-dagens 293 tecken. På individnivå ser vi att den mest frekvent namngivne är *Hitler*, som nämns vid namn vid 4 tillfällen, därefter den tyske artillerisoldaten ”*Hannes*” som nämns vid 2 tillfällen i samma text, ur det anonymiserade brevet från en tysk soldat i Stalingrad, där även en icke namngiven tysk kvinna figurerar som ”du” vid ett flertal tillfällen. Vad gäller militära befattningshavare lyfter man fram *Eisenhower* vid 1 tillfälle och fältmarskalk *Paulus* vid 1. Ingen Sovjetisk individ nämns över huvud taget i källorna. En synlig skiftning är dock att man nu använder Sovjet eller Sovjetunionen för att namnge staten och alltså

³⁹ Östling sid 134-135

⁴⁰ Hagnell, Olander, Granfeldt, 1970, Sid 9-23

frångår tidigare års Ryssland. Vid de 8 tillfällen då man nämner staten används Sovjetunionen vid 7 och Ryssland vid bara 1 tillfälle. Dock använder man fortfarande ordet ryssar eller ryssarna om folket.

LGY 80

I Lgy 80 ser vi flera formuleringar som både tar upp och värderar förhållandet av källkritik, samt beskriver att även läroböcker är tendensiösa, och som det formuleras, belyser historieundervisningen och historieböckernas roll som propagandainstrument. Det finns alltså en direkt, toppstyrd intention att motverka politiseringen i läroböckerna som läraren skall påvisa.⁴¹ Lgy 80 tar även fasta på att det finns en inomeuropeisk hegemoni i historieförmedlandet och att dessa tenderar att påverkas av kalla krigets retorik och maktspel och anmodar den enskilde läraren att skapa medlen för att motverka denna genom att sätta samtiden och historien i relation till superblokkpolitiken:

”1 synnerhet i fråga om senare tid bör likväl inte det globala perspektivet dölja det europeiska. Att Kuropas (sic) länder inte bara från geografisk synpunkt är varandra närliggande bör betonas. De samförståndssträvanden och det samarbete - politiskt, ekonomiskt och kulturellt - som inte minst vår egen tid ger exempel på, får inte undanskymmas av vare sig den militärpolitiska blockbildningen eller av spänningen inom respektive block. Det kan med andra ord vara värt att uppmärksamma tendenserna att söka finna en europeisk identitet i skuggan av stormaktspolitiken.”⁴²

Slutligen ges ett förslag till ämnesöverskridande tematiska lektioner med samhällskunskap för att sätta in ämnet internationell politik i paritet med historien efter 1945.

Relativ tendens

<p>”Ryssarna hade länge krävt att västmakterna skulle öppna en andra front i Europa. Den 6 juni 1944 kom den väntade invasionen. Under ledning av den amerikanske generalen Eisenhower landsteg de allierade i Normandie. Tyskarna drevs under hårda strider mot öster, samtidigt som ryssarna ryckte fram österifrån.”⁴³</p>	<p>”På östfronten hade tyskarna nått fram till Stalingrad vid Volga. Målet var att skära av den för ryssarna så viktiga oljetillförseln på denna flod. Ryssarna gick till motoffensiv och inringade en stor tysk armé vid Stalingrad. I början av 1943 tvingades den att kapitulera efter ett av krigets mest ohyggliga slag. Det blev vändpunkten på östfronten”⁴⁴</p>
--	--

⁴¹ Skolöverstyrelsen, 1981, Sid 9

⁴² Skolöverstyrelsen, 1981, sid 11

⁴³ Almgren, Bergström, Löwgren, 1989, sid 327

⁴⁴ Almgren, Bergström, Löwgren, 1989, sid 327

<p>”I juni gick amerikanska och brittiska styrkor över engelska kanalen. Invasionen i det franska Normandie var den största operationen av denna typ i krigshistorien. 4000 fartyg skeppade över soldater. Tusen flygplan förde över fallskärmschoppare och bogserade glidflygplan. Under loppet av 24 timmar landsattes en kvarts miljon man på den franska kusten. Tyskarna kunde inte kasta de anfallande tillbaka. Städer vid den franska kanalkusten där tyskarna bitit sig fast, bombades. Ett halvår senare stod engelska och amerikanska arméer på tysk mark.”⁴⁵</p>	<p>”Ett ännu allvarligare nederlag led tyskarna i öster. Under sommaren 1942 stötte de ännu längre in i syd Ryssland än under 1941 och nådde ända ner mot kaspiska havet. Deras mål att lägga beslag på oljekällorna. Men vid Stalingrad vid Volga stoppades offensiven av Röda armén. En tysk armé på över 300 000 man stängdes inne i staden och förskansade sig i ruinerna, därför att Hitler förbjöd all reträtt. I januari 1943 kapitulerade fältmarskalken Paulus med vad som återstod av armén, ca 100 000 man”⁴⁶</p>
<p>”Den tyngsta bördan av kampen med Tyskland bars av Sovjetunionen. Därför krävde sovjetregeringen, att dess allierade snarast upprättade en ”andra front” på Europas fastland. Den 6 juni gick brittiska och amerikanska trupper i land på den franska nordkusten och drev ut tyskarna ur Frankrike, Belgien och Nederländerna.”⁴⁷</p>	<p>I sovjetunionen rullade tyska pansartrupper på nytt österut över Ukrainas slätter. De nådde den viktiga staden Stalingrad (nu Volgograd) vid Volgas nedre lopp - Strax före årsskiftet 1942-1943 blev en hel tysk armé omringad vid Stalingrad. Hitler hade inte kunnat förmå sig att dra tillbaka trupperna i tid. Dessutom kom vintern än en gång ryssarna till hjälp. I början av 1943 måste de tyska styrkorna vid Stalingrad kapitulera.⁴⁸</p>

Kvalitativ analys

Vad som framträder i källmaterialet är att det har förekommit en tyngdpunktsförskjutning. I texterna om D-dagen lägger läroböckerna nu fram att det sker på uppmaning av Sovjet, och att dess funktion är att upprätta en andra front, en avlastning för röda armén, snarare än en separat

⁴⁵ Hildingsson, 1989, sid 287

⁴⁶ Hildingsson, 1989, sid 286

⁴⁷ Häger, 1985, sid 164

⁴⁸ Häger, 1985, sid 163-164

händelse. Man har alltså öppnat upp narrativet så att det även innefattar en mer nyanserad bild av historien. Men, vad som ännu är skönjbart är hur framställningen görs utifrån ett västligt perspektiv. I skildringen av D-dagen är det ännu prioriterat att när man lyfter individen är det de västliga, alltså även de på den tyska sidan som får plats. Likaså ser vi i beskrivningarna om Stalingrad att man beskriver det utifrån ett tyskt, alltså ett västligt perspektiv, med hänvisning till Västtysklands ställning i det avtagande kalla kriget. En jämförelse här är ifrån den uppmärksammade artikeln i Dagens Nyheter rörande att kvinnor saknas i skolans historieböcker,⁴⁹ skillnaden här är att det ovan skildrade visar att det nu är nazister som tar plats på ryssars bekostnad på samma sätt som artikeln konstaterade att de gör på kvinnors. Även i de stycken som handlar om deras gemensamma historia. Exempel på detta som tidigare nämnts ser vi både i de publicerade breven från Stalingrad likväl som i de texter som finns med i stycket om relativ tendens. I övrigt är det under 1980-talet en relativt oförändrad bild. Läroböckerna är i viss mån fortfarande reproducerade från tidigare decenniers texter, ibland med viss redigering i språket och anpassning i längd. Vad som inte är tydligt i källorna är den av Lgy80 påkallade toppstyrda källkritik gentemot läromedlen, men för att kunna undersöka det förhållandet måste helt andra ramar för undersökningen tas in då det i första hand handlar om lärarens roll som förmedlare. Tydligt gentemot läroplanen är ändå att det finns en medvetenhet om texternas inneboende tendenser.

Sammanfattning

Holmén belyser den vindkantring som sker under 1980-talet fram till revolutionen 1991 och beskriver hur de nordiska läroböckerna förändrade bilden av Sovjet. Vissa läroböcker var fortsatt öppet kritiska men det förefaller finnas en gemensam konsensus att lyfta fram mer positiva drag, detta under samma tid som det i Sovjet tillkommer en ny era av Perestrojka och Glasnost, alltså en rekonstruktion och en ny öppenhet av det Sovjetiska samhället. Samtidigt beskriver Holmén hur det tillkommer en kritik i de svenska läroböckerna mot USA på grund av deras historia med raslagar och behandling av urinnevånare. Det var inte så att de svenska läroböckerna på något sätt var okritiska till Sovjet i sin helhet, tvärtom fanns det en tydlig kritik gentemot Stalins terror och den Sovjetiska regimen, men man ser en tydligt ställd kritik gentemot USA under denna tid som på sätt och vis kan ha jämförts de båda supermakterna mer än tidigare.⁵⁰ Östling beskriver skiftet som liggande närmare 1990 än 1980 men att det förekommer en öppenhet gentemot öst under Gorbatsjov och en mer kritisk hållning gentemot väst under Reagan är inte en orimlig hypotes.

Den skiftning som står med i analysmodellen i samverkan med vad tidigare forskning har tagit upp visar på hur läroboksförfattarna motarbetar de statliga beslut som förmedlas i Lgy80. Samtidigt

⁴⁹ <http://www.dn.se/nyheter/sverige/kvinnorna-saknas-i-skolans-historieböcker/> publicerad 20150115 (hämtad 160425)

⁵⁰ Holmén, 2006, 230-237

som vi kan skönja en viss tendensförskjutning mot ett öppnare och mer balanserat förmedlande. Särskilt intressant är att se hur man här låter de tyska soldaterna ta plats på ett mer individuellt sätt. Murens fall och det nya Europa speglas i vilka som får en identitet i 80-talets skolböcker

Läroböcker 1990-tal

Kvantitativ analys

Under 1990-talet ser vi de mest omfattande texterna om båda händelserna, genomsnittet för antal tecken använda för att beskriva D-dagen är 794,5 tecken, och för Stalingrad 584,2 tecken. Vad gäller individer tillkommer för första gången en Sovjetisk general, *Zjukov* år 1997 i läroböckerna.

Det finns ett helt klart annat individfokus i dessa böcker. *Hitler* omnämns vid 6 tillfällen, *Stalin* och *Mussolini* omnämns 1 gång var. Vad gäller militära befattningshavare omnämns både *Eisenhower* och *Zjukov* vid 3 tillfällen, *Zjukov* omnämns dock endast i en bok där han figurerar i samma text vid samtliga 3 tillfällen, mer om detta i den kvalitativa analysen. Tyska befattningshavare som omnämns är *Paulus*, (som även tituleras vid sitt förnamn *Friedrich* vid 1 av tillfällena,) vid 2 tillfällen och *Dönitz* som omnämns 1 gång. En klar förändring är att man under 1990-talet använder namnet Sovjetunionen konstant och har frångått det tidigare Ryssland. Sovjetunionen används vid hela 12 tillfällen och Ryssland ingen gång. Det som förekommer är att man väljer att använda ordet ryssar vid flera tillfällen.

Lpo 94

Förhållandet till Lpo94 är relativt tunt. Läroplanen ger inga direkta direktiv angående exakt vad som skall läras ut eller hur man ska förhålla sig till det utöver att källkritik och ett källkritiskt förhållningssätt är en av de viktigaste punkterna i ämnet, samt vikten av att kunna förmedla kulturarvet. En mening vars vikt ökas med hänvisning till en regeringsproposition från 1992. Lgy94 strävar alltså efter att ge läraren relativt fri hand att själv välja stoffet och hur det ska förmedlas.

Relativ tendens

”Ryssarna hade länge krävt att västmakterna skulle öppna en andra front i Europa. Den 6 juni 1944 kom	”På östfronten hade tyskarna nått fram till Stalingrad vid Volga. Målet var att skära av den för ryssarna så
---	--

<p>den väntade invasionen. Under ledning av generalen Eisenhower landsteg de allierade i Normandie. Tyskarna drevs under hårda strider mot öster, samtidigt som ryssarna ryckte fram österifrån”⁵¹</p>	<p>viktiga oljetillförseln på denna flod. Ryssarna gick till motoffensiv och inringade en stor tysk armé vid Stalingrad. I början av 1943 tvingades den att kapitulera efter ett av krigets mest ohyggliga slag. Det blev vändpunkten på östfronten”⁵²</p>
<p>”Strax efter ett oväder på morgonen den 6 juni 1944 såg tyska spanare på den franska kusten i Normandie som vanligt ut över havet. Vad de såg fyllde dem med fasa. Havet tycktes vara täckt av tusentals fartyg och himlen fylldes snart av mullrande flygplan. Snart bröt helvetet lös. Bomber exploderade överallt och fartyg körde upp mot land under kraftig eldgivning. Tiotusentals fordon och mer än hundratusen soldater landsattes i våg efter våg under dagen. Tyskarna var chockade. USA och Storbritannien hade länge planerat invasionen i Normandie. Det var en gigantisk och svår operation. Tyskarna försvarade sig hårt men kunde i längden inte stå emot den allierade framryckningen. Efter ett par månader var den tyska fronten i Europa uppriven. Britter och amerikaner kunde marschera vidare mot sitt mål- Berlin.”⁵³</p>	<p>”under vinter vann också den sovjetiska Röda armén en viktig seger i slaget om Stalingrad (Volgograd), vilket blev världskrigets definitiva vändpunkt. Tyskarna hade erövrat staden under hösten men den omringades snart av sovjetiska trupper. Striderna pågick nästan ett halvt år. Omkring 250 000 tyskar dog innan deras befälhavare beslutade att kapitulera i februari 1943. Han bröt därmed mot Hitlers order om att slåss till siste man”⁵⁴</p>
<p>”I gryningen den 6 juni 1944 stod de tyska soldaterna i fortens längs kanalkusten som vanligt och spejade ut mot England. Allt var lugnt och de väntade på avlösning. Då fylldes plötsligt hela horisonten av fartyg och flygplan. Sedan dröjde det inte länge förrän tystnaden bröts av en våldsam kanonad från krigsfartygen. Sedan kom landstigningsbåtarna och stränderna började fyllas av soldater.</p>	<p>”Under 1942 och 1943 utkämpades flera stora slag vid östfronten. Tyskland hade vid den här tiden 80 procent av sina stridskrafter i Sovjet unionen. Våren och sommaren 1942 gick tyskarna på nytt till offensiv, framförallt i söder. Hitler hoppades kunna erövra de ryska oljefälten vid kaspiska havet. Då skulle Tysklands försörjning med drivmedel vara säkrad. Under sommarens strider</p>

⁵¹ Almgren, Bergström, Löwgren, 1995, sid 327

⁵² Almgren, Bergström, Löwgren, 1995, sid 327

⁵³ Almgren, 1999 sid sid 198-199

⁵⁴ Almgren, 1999 sid 197-198

Under invasionens första dag landsattes 130 000 man. Efter en månad fanns en miljon engelska och amerikanska soldater i Frankrike. När startsignalen för ”Operation Overlord” kom den 6 juni var hela södra England ett härläger, med över två miljoner soldater och väldiga mängder krigsmaterial. In i det sista var det osäkert om invasionen skulle sättas igång eftersom ett oväder drog fram över Engelska kanalen. Landstigningsbåtarna krävde lugnt väder om de inte skulle slå runt. I sista stund fick general Eisenhower, de allierades överbefälhavare, besked av chefsmeteorologen att det förmodligen skulle bli bättre väder den 6 juni. Det fick honom att bestämma sig. Anfallet kom helt överraskande för tyskarna. De hade hela tiden trott att invasionen skulle komma vid Calais, där avståndet mellan England och Frankrike är kortast. Ändå var risken stor att det jättelika anfallet skulle misslyckas. Något liknande hade aldrig gjorts, men förberedelserna hade varit mycket noggranna. En amfibiestridsvagn, som gick lika bra i vatten som på land, hade byggts. En del stridsvagn hade försetts med jättelika ”mattpiskare” framtill för att röja väg genom minfälten. På botten av Engelska kanalen lade man ut rörledning som snabbt försåg alla fordon med drivmedel. Konstgjorda hamnar sattes upp längs de erövrade ständerna för att underlätta lossningen av fartygen. Efter de första dagarnas hårda strider på stränderna i Normandie började de allierade att avancera in i landet. Det gick lättare än beräknat. Redan i augusti befriades Paris och i september gjorde man sig beredd att invadera Tyskland”⁵⁵

hade tyskarna stora framgångar vid den viktiga staden Stalingrad vid Volga. Hitler ändrade därför sina planer och skickade fram stora förstärkningar för att snabbt inte staden. Därigenom skulle man stoppa alla transporter på Volga. Den vägen kom bland annat stora mängder krigsmaterial från USA. Gång på gång trodde tyskarna att de hade slagit ner allt motstånd i Stalingrad. Men de ryska försvararna vägrade att ge sig. Månaderna gick utan något avgörande. Under tiden laddade ryssarna upp för ett motanfall. Det sattes in den 19 november. På några dagar hade den tyska armén inringats. I bitande kyla fortsatte striderna ända till slutet av januari. Då kapitulerade den tyske generalen Paulus mot Hitlers order. 70 000 av hans soldater hade då dött i striderna. De återstående 91 000 hamnade i rysk fångenskap”⁵⁶

⁵⁵ Almgren, Tallerud, Thorbjörnsson, Tillman, 1998 sid 86-87

⁵⁶ Almgren, Tallerud, Thorbjörnsson, Tillman., 1998 sid 84-85

Kvalitativ analys

Det finns ett klart utvecklat narrativ i båda händelserna, inte som under tidigare år där enbart den västliga sidan fått vara en berättande del. Den typen av berättande text finns tydligt kvar vad gäller D-dagen som ses i delen ovanför, men till skillnad från tidigare har man frångått den torra faktatexten i fråga om Stalingrad som präglat skildringen fram till nu. Läroböckerna gör här precis som under 80-talet en tydlig värdeförskjutning och lyfter fram värdet av slaget vid Stalingrad i jämförelse med D-dagen och skapar därmed något av ett jämviktsförhållande även om vi i både *Historia kompakt* och *Historia 3* som återges ovan fortfarande ser det mera målande och identitetsskapande berättandet i de stycken som rör väst.

Även under 1990-talet har vi en lärobok som sticker ut genom sitt fördjupade narrativ och framförallt genom att vara mer tendensiös gentemot öst och därmed bryta den *anpassade orientalism* som ligger som grund för mitt teoribygge. I boken *Läs Historia del 2 berättelser och problem* från 1997 skriven av Wadner, Hildingson L, Hildingson K och Fallström får operation Barbarossa och hela östfronten ett stort utrymme, hela 8 sidor, mellan sidan 204 och 212. Det är i denna bok vi för första gången får en namngiven sovjetisk individ utöver *Stalin, Zjukov*, generalstabschefen för röda armén får både individuella drag och även tillskrivna citat. Boken ger alltså en motpol på den fronten gentemot allt som tidigare har funnits med i källmaterialet och är den första (och sista gången) i källorna där en sovjetisk individ lyfts fram. Sidan 209-210 som avhandlar specifikt Stalingrad är alltså klart jämförbart berättarmässigt med de övriga västliga narrativen som faller inom den norm som läroböckerna utgjort. Jag har sökt men inte funnit någon form av biografi på dessa författare för att se om det kan finnas någon rimlig förklaring så som i fallet med Torsten Burgman på 1960-talet men inte kunnat nå någon sådan information.

Sammanfattning

1990-talets nya värld, med som med stapplande steg rörde sig mot nya tekniska revolutioner samtidigt som den fysiska ryska revolutionen, var en värld i snabb förändring. Holmén skriver om hur man diskuterade historieämnet i Sverige som en bestående viktig del av kulturarvet och nämner hur EES-avtalet ska leda till att den anglosaxiska kultursfären kompletteras med de andra stora europeiska kulturer, specifikt Ryssland och Baltikum.⁵⁷ Detta är tydligt i det klart förändrade narrativet i läroböckerna. Man visar tydligt vilken känsla man har för politiska vindkantringar när det forna Sovjet har återblivit Ryssland, och man helt plötsligt inte återser det tidigare så vanligt förekommande Ryssland i texterna utan att de historiska framställningarna nu klart och tydligt refererar till Sovjet. Likaså är det intressant att spekulera om varför det först 1997 finns intresse av att namnge en Sovjetisk militär befattningshavare. Rimligen bör det inte ha förvirrat elever i

⁵⁷ Holmén 2006 Sid 272

gymnasiet på 1990-talet att få läsa om både Eisenhower och Zjukov likväl som Paulus och Dönitz. Holmén skriver om tiden efter Sovjetunionens upplösning som en tid då de svenska läroböckerna tog starkt avstånd ifrån den forna supermakten, något som skulle kunna förklara den starka differens som det faktiskt innebär att lägga värdet på att det var det nu sammanfallna Sovjet som hade varit deltagande i kriget istället för det nya och öppnare Ryssland. I källorna inom den här studien finns det snarare belegg för att det har tillkommit en positiv förändring i historieskildringen av Sovjet, men detta är återigen en mikrostudie av två små händelser, och tar inte alls samma breda och övergripande perspektiv som Holmén studie, och kan därför inte låta resultaten vara lika generaliseringsbara.

Läroböcker 2000-tal

Kvantitativ analys

I den kvantitativa delen av läroböckerna från 2000-talet börjar vi med att konstatera att genomsnittet på antalet tecken som rör just händelserna nu i princip nått ett jämviktsförhållande, med 335 tecken för D-dagen mot Stalingrads 349 tecken. Man är alltså tillbaka i nästan identiska siffror som under 1950-talet men nu är texterna om Stalingrad fokuserade på just den händelsen och tar inte upp andra slag eller andra skeenden. Däremot finns en viss skiftning i texterna om D-dagen att dessa refererar exempelvis till sovjetiska krav på en andra front, eller knyter an till fälttåget i Italien, liknande det sätt som Stalingrad tidigare gestaltades på. Vad gäller individer lyser här ledarna med sin frånvaro med *Stalin* som undantag som omnämns vid ett tillfälle. *Eisenhower* nämns vid 2 och den ende civile som omnämns är fotografen *Robert Capa* som figurerar i en bildtext rörande hans bilder från Omaha Beach. Vad gäller benämningen på Sovjet är det helt klart övervägande, om än inte lika tydligt som 1990-talets väldigt tydligt markerade bruk av enbart Sovjetunionen, vid de 6 tillfällen som staten omnämns är det 4 gånger som just Sovjet eller Sovjetunionen och 2 tillfällen som Ryssland.

Lgy11

Lgy11 ger ett stort utrymme för den moderna formen av historiestudier, med ett fokus på källkritik, tolkningar och metoder för att applicera dessa tolkningar. Den övergripande tanken om att inte bara lära ut den egna kulturkretsens hegemoniska kronologi och tolkningsram, utan att lära eleverna hur det eurocentriska perspektivet fungerar och vilka problem det skapar att ha en allenarådande historieskrivning är inbyggd för att motverka just den typ av vi-och-dem mentalitet som ryms inom Wolfes teori likväl som andra teoribyggen med inbyggda socialpsykologiska betingelser.

Relativ tendens

<p>”Sovjetunionen hade länge krävt att västmakterna skulle öppna en andra front i Europa. Den 6 juni 1944 kom så den länge planerade invasionen. Under ledning av den amerikanske generalen Eisenhower landsatte de allierade trupper i Normandie i Frankrike (”Dagen D”). Tyskarna drevs under hårda strider österut, medan den sovjetiska röda armén ryckte fram österifrån.”⁵⁸</p>	<p>”På östfronten hade tyskarna nått fram till Stalingrad vid Volga. Den sovjetiska armén gick där till motoffensiv och inringade en stor tysk armé, som i början av 1943 tvingades kapitulera efter. Det blev vändpunkten på östfronten”⁵⁹</p>
<p>”Sedan de allierade lyckats landstiga i Normandie den 6 juni 1944 (D-Day) började Tyskland drivas tillbaka i väst, samtidigt som den sovjetiska armén kämpade sig mot Tyskland och Berlin Österifrån. Slutet på kriget i Europa kom i maj 1945”⁶⁰</p>	<p>”Under 1942 stod kriget och vägde. Mot slutet av 1942 vände den tyska krigslyckan. 1942 hade Tyskland inlett ett angrepp på den sovjetiska staden Stalingrad. Den ryska vintern och det halvårslånga slaget vid Stalingrad blev början till slutet för den tyska expansionen. Den tyska 6:e armén tvingades att kapitulera i februari 1943. Då hade ungefär 200 000 tyskar och minst lika många ryssar stupat. Också på andra fronter började Tyskland drivas tillbaka”⁶¹</p>
<p>”Tyskarna visste att de allierade skulle satsa på en landstigning någonstans längs atlantkusten, men de visste inte var och när. När den kom i Normandie den 6 juni 1944 var motståndet i de flesta fall ganska svagt. Ett undantag var den landstigningsplats där denna bild är tagen. Den hade fått namnet Omaha Beach. Där möttes de allierade trupperna av intensiv kulsprute-och gevärseld från en tysk bunker.</p>	<p>”Slaget om Stalingrad var en av det andra världskrigets vändpunkter. Den tyska 6:e armén trängde under hösten 1942 dag för dag allt längre in i staden. Och i mitten av november inleddes en rysk offensiv. De tyska trupperna omringades och deras tillförsel av mat, bränsle och andra förnödenheter skars av. Den sista januari 1943 tvingades den utmattade 6:e armén att kapitulera. Bilden visar ryska soldater som skjuter mot</p>

⁵⁸ Almgren, Bergström, Löwgren, 2004 sid 264

⁵⁹ Almgren, Bergström, Löwgren, 2004 sid 263

⁶⁰ Lindström, Queckfeldt, 2015 sid 140

⁶¹ Lindström, Queckfeldt, 2015 sid 140

Omkring 4000 amerikanska soldater dödades eller sårades” ⁶²	tyskarna inifrån ett övergivet bostadshus” ⁶³
--	--

Kvalitativ analys

Under 2000-talet kan vi väldigt tydligt se hur återbruk av äldre texter genomgår en modernisering och politiskt tillrättaläggande, nedan kommer ett utdrag från boken ”*Alla tiders historia*” från 2004 och från samma bok men i en upplaga från 1989.

”På östfronten hade tyskarna nått fram till Stalingrad vid Volga. Den sovjetiska armén gick där till motoffensiv och inringade en stor tysk armé, som i början av 1943 tvingades kapitulera efter. Det blev vändpunkten på östfronten”⁶⁴ (2004)

”På östfronten hade tyskarna nått fram till Stalingrad vid Volga. Målet var att skära av den för ryssarna så viktiga oljetillförseln på denna flod. Ryssarna gick till motoffensiv och inringade en stor tysk armé vid Stalingrad. I början av 1943 tvingades den att kapitulera efter ett av krigets mest ohyggliga slag. Det blev vändpunkten på östfronten”⁶⁵ (1989)

Skillnaderna är tydliga men för att tydliggöra dem: Författarna har redigerat bort en del av texten där förklaringen bakom slaget har funnits, och tydligast har man bytt ut ordet ”Ryssarna” mot ”Den sovjetiska armén”.

I övrigt har det narrativa förhållandet nästan nått samma balanserade jämviktsförhållande som det kvantitativa. Det finns en viss inneboende tendens kvar i texten men överlag har man nu nått mer av samma typ av lite torra förmedlande som innan enbart var förbehållen Stalingradskildringar. Något som tidigare enbart har skymtat förbi i tidigare årtionden står nu klart och tydligt i läroböckerna. I det här fallet i en bildillustration:

”Tyska krigsfångar från Stalingrad. Här vände kriget i Europa”⁶⁶

Här har man alltså inte bara separerat det tidigare omtalade ”rysk-tyska kriget” utan man inkluderar även östfronten i den europeiska kontinenten och därmed i den europeiska gemenskapen och frångår gränsdragningen mellan vi och de. Och till ytterlighet ger man även konstaterandet ”här vände kriget” och utmålar på det sättet Stalingrad till den pivotala

⁶² Sandberg, Björkman, Molin, 2009, Sid 216

⁶³ Sandberg, Björkman, Molin, 2009, sid 215

⁶⁴ Almgren, Bergström, Löwgren, 2004, sid 263

⁶⁵ Almgren, Bergström, Löwgren, 1989, sid 327

⁶⁶ Lindström, Queckfeldt, 2015, sid 140

vändpunkten. Detta är nu bara en text av många, men att tyngdpunktsförskjutningen ligger österut jämfört med resterande källmaterial är klart att se.

Sammanfattning

Under 2000-talet blommar den skiftning som vi sett komma framkrypande i samma takt som relationerna mellan öst och väst har tinat upp. Tendensen har minskat till en förhållandevis rimlig nivå. Man har i praktiken frångått individcentreringen och rättat till tidigare årtiondens oklara förhållande till en östlig stat som man inte ens velat nämna vid det namn som staten själv har antagit. Det finns vissa konflikterande åsikter men dessa kompletteras i ett skiftande läroboksutbud och anpassas till en skola där läroböckerna själva spelar en allt mindre central roll. Man har av naturliga skäl inte frångått dehumaniseringen som innefattas av Wolfes teori men har kringgått den genom att utlämna en dualistisk självbild genom reducerandet till faktatexter istället för den målande berättelse som tidigare har varit legio inom texterna. Östling beskriver slutet på 1990-talet och början på 2000-talet som starten på en ny moralisk diskurs där man villigt lyfter även svåra ämnen som förintelsen, Sveriges relationer med Nazityskland och liknande frågor både inom akademiska fält och inom skolan, och det återspeglas kraftigt i böckerna. Samtidigt som man inte gör det totala avsteg från kronologisk affekt driven historia och faktiskt inte tar avsteg ifrån timade händelser utan använder dem som ett medel för att förklara de stora mänskliga lidande som var en del av konflikten i form av förintelse, kulaksystem och andra folkmord som diktaturstater gör sig skyldiga till.

Slutsatser

För att återknyta till frågeställningen: *Hur ser skillnaderna ut i framställningen av slaget vid Stalingrad och D-dagen i svenska läroböcker från 1940-talets slut till idag?*

I källmaterialet kan vi se en tydlig partiskhet och framförallt ett identifierande drag med väst och ett alienerande drag med öst. I väst får vi ett helt annat individfokus, de binära motpoler som både Ajagán-Lester och Wolff behandlar konkretiserade i frånvaron av individer i Sovjet. Skillnaderna i framställningssättet har varit kraftigt, den berättande tonen i väst har varit klart överrepresenterad. Om det har varit ett medvetet sätt att ställa eleverna närmare denna sida är något som är svårt att säkerställa då det inte finns något i källmaterialet som beskriver detta, men det faktum att både Östlings och Holméns texter beskriver en klar linje av politisk följsamhet i historiografin. Det faktum att vi under 50, nästan 60 år ser en klar linje av västnära narrativ som bryts först klart och tydligt på 2000-talet då båda sidornas berättande återgår till faktatext, pekar mot en outtalad norm som läroböckerna skulle följa.

Att vi dessutom de senare årtiondena ser att det i läroplanen finns en medvetenhet om detta och att de då försöker motverka och uppmärksamma den tendensiösa läroboken pekar ytterligare på det faktum att det har funnits ett klart politiskt motiv i läroboksurvalet. Att vi med hjälp av en tidslinje också kan klargöra hur den här framställningen har skiftat och nästan öppet speglar hur opinionen har ställt sig till väst och öst under kalla kriget, murens fall, Glasnost och Perestrojka och Sovjetunionens fall genom att titta på hur olika författare oberoende eller via reproducerandet av texter har skapat en tillrättalagd bild för sin tids elever. Vad gäller legitimeringen av kunskapsförmedlingen är den i de tidiga årtiondena konformativ i viss mån till läroplanernas innehåll, och i senare del av undersökningen finns en närmast kontralegitimitet när läroplanerna tar upp kurslitteraturens tendens, och de tendensiösa kursböckernas existens ger lärare och skola ett medel att arbeta med frågor om källkritik.

På samma sätt är det intressant att se hur framställningen av individer har följt samma rörliga linje, så för att besvara underfrågan hur ofta får vi se individer i väst kontra öst? Låt oss först problematisera frågan och återknyta till Dagens Nyheters artikel om bristen på kvinnor i läroböckerna från 2015-01-15. Ja, vi har ett ojämnt persongalleri inte bara i frågan om väst kontra öst, de få vi har är dessutom enbart män. Vi kan visserligen diskutera huruvida vi när vi då ändå har ett så pass torftigt persongalleri över huvud taget ska diskutera om det är en ickefråga att ta upp ett genusperspektiv på detta, men jag anser att det är ett utmärkt tillfälle att göra det på och hoppas att det i kommande läroböcker görs. Vad som inte är okänt är att Sovjetunionen rekryterade kvinnor till röda armén från 1942. Vi kan inte hävda att det finns ett ointresse i denna, inte med tanke på att *Svetlana Aleksijevit* vann Nobels litteraturpris 2015 efter bland annat *Kriget har inget*

kvinnligt ansikte från 2013, inte med tanke på att vi har en granskning som har efterlyst en förändring i just denna fråga i form av Dagens Nyheters omdebatterade artikel.

Efter att ha tagit upp denna brist på kvinnliga aktörer i frågan ska vi titta på vilka som faktiskt omnämns. Vi kan se ett tydligt fokus på politiska ledare, framförallt under de tidiga årtiondena, med det bortfall av individer under 1970-talet inräknat, ses en tyngdpunktsförskjutningen komma under 1980-talet, till att dels hellre nämna *Hitlers* nederlag, än västs politiska ledarskap. Alltså en förskjutning ifrån hyllandet av det politiska ledarskapet i form av *Roosevelt* och *Churchill*, samt ett vidare fokus på militära befattningshavare, med *Eisenhower* som den mest framträdande. Vad gäller det statistiskt missvisande i förhållandet *Zjukov/Paulus* kan det konstateras att de omnämns lika många gånger, men för *Paulus* sker det under ett spann av 20 år och i flera böcker, som sagt är det inte inräknat i de böcker som är publicerade flera gånger med exakt samma text, och för *Zjukov* kommer samtliga omnämningen i samma stycke i en bok från 1997.

Vad gäller förfarandet med de olika benämningarna för Sovjet/Ryssland under undersökningens spann, finns det en intressant tendens under kalla krigets inledande år, att tydligt använda Ryssland. Det framgår inte om detta handlar om någon form av tyst och passiv protest eller ställningstagande, men att det finns en tydlig skiftning från den tid då samhället genomgick den vänstervåg som kom under 1970-talet och framåt, att förändra den förmedlingen och att sen efter Sovjetunionens fall tydligt markera skillnaden mellan Sovjet och Ryssland, för att slutligen i det nuvarande klimatet med en ny totalitär rysk stat se en viss återgång till bruket av Ryssland för att beskriva Sovjet.

Mina resultat matchar alltså i stort sett Holméns makrostudie även i sitt mikroperspektiv. Ja, det finns en politisk agenda i läroböckerna, i de fall då vi har sett störst skiftning har vi kunnat finna orsaker bakom som exempelvis en ny generation av historiker som har tillfört den akademiska paradigmskiftning som har avhandlats på universiteten och dessutom tillfört sin forskning med dess specialisering kring just frågor om den kulturella geografiska östern, på samma sätt som forskningen om det koloniala skiftade när Said och andra postkolonialister började arbeta utifrån nya perspektiv som skapade kontrasterande bilder mot det eurocentristiska narrativet.

Så för att sammanfatta hela frågeställningen, finns det en tydlig skillnad i framställningarna av D-dagen och Stalingrad som är samstämmig med rådande politiska skiftningar. Det finns en tydlig individframställning där väst, innefattande Tyskland, är klart överrepresenterad gentemot öst men där individporträtten i alla avseenden är avindividualiserade till sina titlar och namn och sällan ger något mer ur en kvalitativ analys. Slutligen finns det ett rörligt bruk av termen Sovjet eller Ryssland som benämning på staten som i hög grad stämmer in med de skiftningar som rådde under kalla kriget och Sveriges förhållande till denna stat och till USA. Detta rörliga bruk följer den politiska agendan över tid och skiftar under årtiondena i samma takt som det kalla kriget tinade upp.

Litteraturförteckning

Tryckta källor

- Erlandson, Simon, Wichman, Knut, Allmän historia för realskolan, Stockholm, 1950, 1951
- Ander, Gunnar, Historia för den treåriga realskolan, Stockholm, 1958
- Haage, Helge, Wikberg, Sven, Historia 2, Stockholm, 1957
- Söderlund, Ernst, Seth, Ivar, Allmän historia för gymnasiet, Stockholm, 1 Uppl. 1956
- Jacobson, Gustaf, Söderlund, Ernst, Allmän historia för gymnasiet, Stockholm, 4:e upplagan. utg. 1941, samt utg. 1956
- Berg, Yngve, Vår historia: lärobok i svensk och allmän historia för enhetsskolans mellanstadium, Stockholm, 1959
- Jansson, Assar, Lönnroth, Erik, Stålberg, Fritz, Historia för enhetsskolans mellanstadium, Stockholm, 1958
- Morén, Fredrik Willhelm, Lärobok i historia för folkskolan, Stockholm, 2:a upplaga 1945, 4:e upplaga 1949, 12:e upplaga 1950, 13:e omarb upplaga 1952
- Jacobson, Gustaf, Erlandson, Simon, Allmän historia för realskolan, Stockholm, 15:e nästan oförändr. Uppl. 2 tr. 1948
- Kumlien Kjell, Sveriges historia för gymnasiet, Stockholm, 1957.
- Tunberg, Sven, Söderlund, Ernst, Svensk historia för gymnasiet, Stockholm, Från första upplagan 1949, 2 trk 1951, 3 trk 1955, 4 trk 1956, 5 trk 1957
- Erlandson, Simon, Wichman, Knut, Bergander, Bengt, Allmän historia för den treåriga realskolan, Stockholm, 1959
- Allan Degerman. Allmän historia, Stockholm, 1946.
- Berg, Yngve, Olofsson, C.G, Det var en gång, Lärobok för årskurs 7, Stockholm, 1961
- Kahnberg, Alf, Lindeberg, Gösta, Genom tiderna 2.G, Lund, 1964
- Rystad, Göran, Sallnäs, Birger, ögonvittnen berättar del 3. Lund, 1962
- Dannert, Leif, Ledin, Waldemar, Historia för grundskolans högstadium, Stockholm, 1965
- Bäcklin, Martin, Holmberg, Lendin, Valentin, Allmän historia för gymnasiet, Stockholm 1963
- Matsson, Ragnar,(T. Burgman, A, Degerman, B, Gustafsson, H, Lagerström) Historia 2 Hum Sh Na, Stockholm, 1967.
- Bäcklin, M. Carlsson, S. Lendin, W. Valentin, H. Historia för gymnasiet, Stockholm, 1962, tredje upplagan 1965
- Ander, Gunnar (Rodhe, Block, Haellquist, Haellquist, Vallmark) Historia för fackskolan 2, Stockholm, 1968
- Björkblom, Sixten, Dûsing, Lennart, Horn, Paridon Von, Sylvan, Nils, Lagerkrantz, Bo, Historia 8, Stockholm, 1966

Hagnell, Axel,(Olander, Granfelt) Världshistorien del 6. Gävle, 1970

Dahlgren, Bertil, Furuhagen, Skaaret, Historia i närbild 2, från forntid till nutid, Stockholm, 1975

Graninger, Göran, Tägil, Sven, Historia i centrum och periferi (antologi) Eds, Graninger, Tägil, Lund, 1973

Ander, Rodhe, Bergel, Haellquist, Vallmark, Historia för gymnasieskolans sociala linje 2 1973

Häger, Bengt Åke, Grepp om Historien 2, Lund, 1979

Häger, Bengt Åke. Grepp om historien del 3. Tiden efter 1945 samt exempel på tematiska studier, Lund, 1979

Carlsson, Graninger, Tägil, Historia, Lund, 1979

Hildingsson Lars, Levande historia version II, Stockholm, 1988

Hildingsson, Lars, Levande historia, Stockholm 1989

Häger, Bengt Åke, Följ med genom tiderna, Stockholm, 1985

Björnsson, Anders Historia i världen, Nacka, 1981

Häger, Bengt Åke. Grepp om historien, Lund, 1983

Almgren, Hans, Bergström, Börje, Löwgren, Arne, Alla tiders historia, Arlöv 1989

Sandberg, Karlsson, Molin, Ohlander, Epos, Stockholm, 1996

Almgren H. Almgren B, Wikén Historia 9. Malmö, 1992

Westin, Gunnar, Människans historia 2-3 Stockholm 1992

Sjöbeck, Karin, Melén, Birgitta, Historia Liv i förändring, Malmö, 1995

Hedin, Marika, Sandberg, Robert, Historien pågår, Stockholm 1999

Wadner, Hildingson L, Hildingson K, Fallström. Läs Historia del 2 berättelser och problem, Stockholm, 1997

Almgren, Bengt, (Tallerud, Thorbjörnsson, Tillman,) Historia 3, Arlöv 1998,

Almgren, Historia Kompakt, Malmö, 1999

Almgren, Bergström, Löwgren, Alla tiders historia, Kristianstad, 2004

Nyström H, Nyström L, Nyström Ö, Perspektiv på historien, Särslöv, 2008

Lindström, Queckfeldt, Hitta historien, Stockholm, 2015

Elm, Thulin, Historia A, Limham 2007

Öhman, Historia 1a1 för gymnasiet, Stockholm, 2011,

Sandberg, Björkman, Molin, Epos Tema historia, Stockholm, 2009

Kungl. Skolöverstyrelsen, Undervisningsplan för rikets folkskolor, Stockholm, 1955 (E-bok)

Kungl. Skolöverstyrelsen, Läroplan för grundskolan 1962, Stockholm 1962 (E-bok)

Kungl. Skolöverstyrelsen, Läroplan för grundskolan 1969, Stockholm, 1969

Skolöverstyrelsen, Läroplan för gymnasiet 1971, supplement 71, Stockholm, 1981 (E-bok)

Skolöverstyrelsen, Läroplan för gymnasiet 1980, Supplement 71, Stockholm, 1981 (E-bok)

Skolverket, Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklasserna och fritidshemmen. Ödeshög, 1994 (E-bok)

Skolverket, Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011, Stockholm, 2011 (E-bok)

Litteratur

Agaján-Lester, Luis, ”De Andra” Afrikaner i svenska pedagogiska texter (1768-1965), Stockholm, 2000.

Holmén, Janne, Den politiska läroboken. Bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under Kalla kriget, Stockholm, 2006

Höjeberg, Per, Utmaningarna mot demokratins skola. Den svenska lärarkåren, nazismen och sovjetkommunismen 1933-1945, Lund 2016

Internet

Llr 55.

<http://ncm.gu.se/media/kursplaner/grund/LL1955.pdf> sid 54-57 (Llr 55 ebok hämtad 160414)

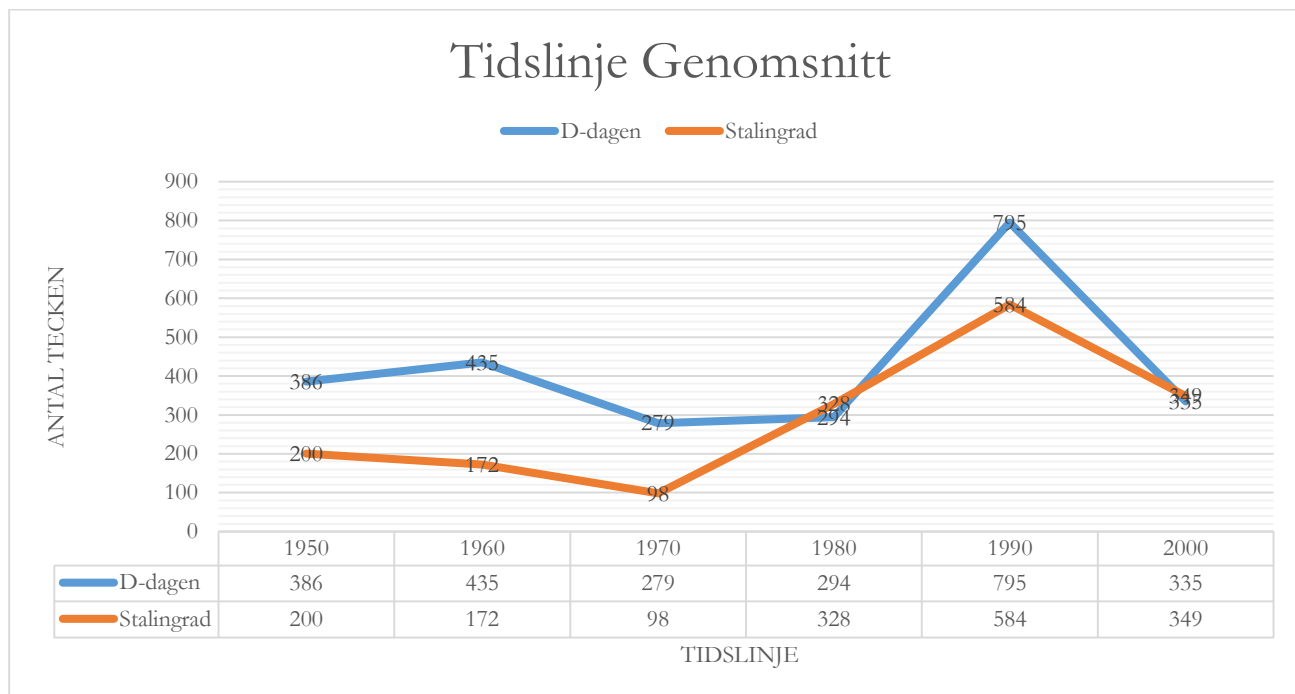
Göteborgs universitet databas över läroplaner

<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/30490/> (hämtad 20042016)

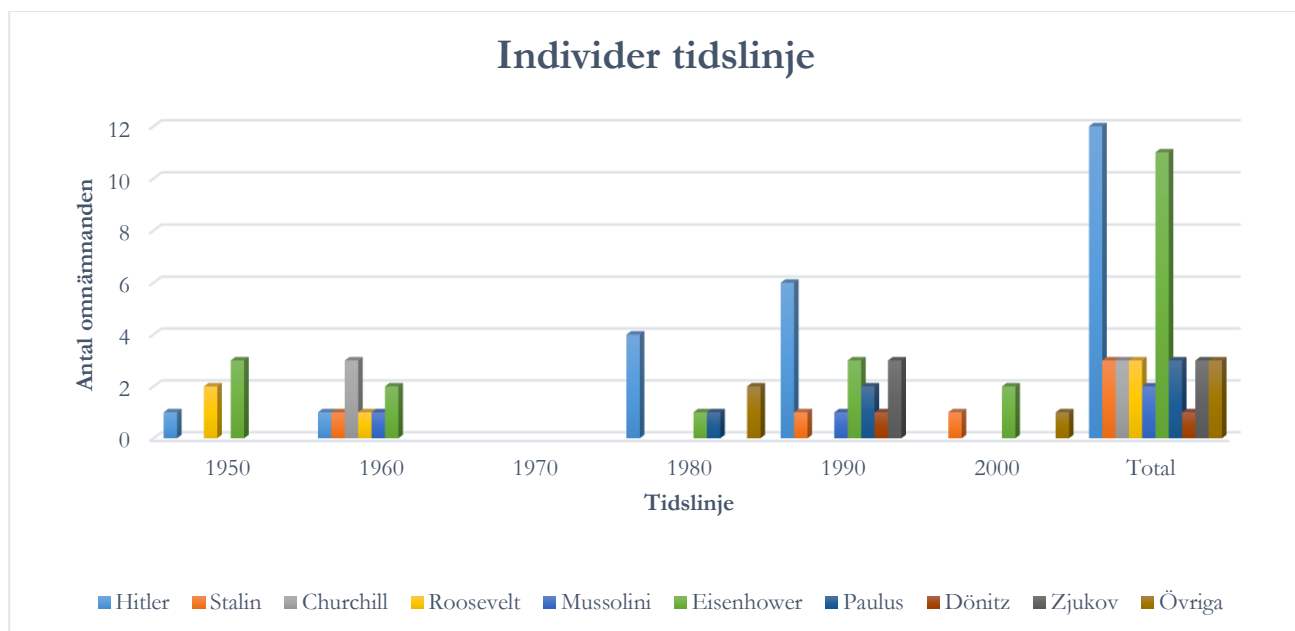
Dagens Nyheter, 2015-01-15

<http://www.dn.se/nyheter/sverige/kvinnorna-saknas-i-skolans-historiebocker/> publicerad 20150115 (hämtad 160425)

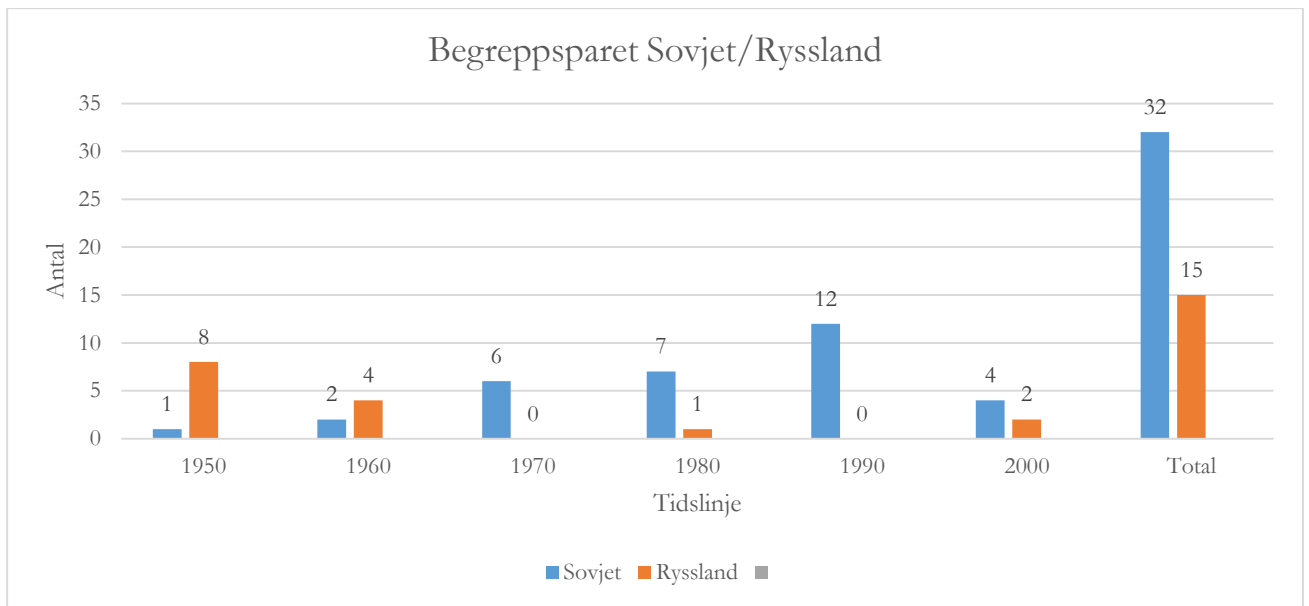
Bilaga grafer

Grafen *Tidslinjer genomsnitt* visar på förändringen över tid sett till antalet tecken som använts till att beskriva slaget vid Stalingrad och D-dagen i läroböcker där båda händelserna skildrats mellan 1950 och 2015.

Grafen *Individer tidslinje* visar på förändringen över tid gällande omnämmandet av individer i svenska läroböcker mellan 1950-2015

Grafen *Begreppsparet Sovjet/Ryssland* visar på förändringen över tid av benämningen av staten Sovjet/Ryssland i svenska läroböcker mellan 1950-2015